

بسم الله الرحمن الرحيم

موضوع: آسیب شناسی کلام امامیه در مسیر تحولات تاریخی

در نشست های دوهفتگی کلام و معارف اهل بیت (ع) که به همت موسسه علمی پژوهشی کلامنا در روز یکشنبه ۱۴۰۱/۸/۸ برگزار شد، استاد حجه الاسلام دکتر سبحانی در اول سخنان خود فرمودند:

اگر به آسیب شناسی کلام امامیه نپردازیم این دانش در زمانه ما دچار معضلات عدیده ای خواهد شد که کمترین آن حذف شدن و یا به حاشیه رفتن کلام امامیه در برابر جریانات رقیب خواهد بود. اگر میخواهیم که دستگاه کلامی امامیه در برابر مذاهب کلامی درون دینی و مکاتب برون دینی عرض اندام کند چاره ای جز بازسازی این دستگاه فکری نداریم.

در ادامه استاد سبحانی بیانات خود را به دو بخش تقسیم کردند: در بخش اول نگاهی تاریخی به وضعیت کلام امامیه داشته و سپس در بخش بعد براساس این نگاه تاریخی آسیب شناسی کرده و مشکلات و کمبود های دانش کلام امامیه را مطرح نمودند.

استاد سبحانی: دراینکه دانش کلام امامیه در دامن و دامنه اهل بیت و معارف اهل بیت تاسیس و پرورش یافته است هیچ شکی نیست. زادگاه کلام امامیه یک امر برون دینی نبوده و کاملاً ریشه در بیت اهل بیت دارد. به گونه ای که برخی از دانشمندان معاصر مثل مرحوم آیت الله محمد رضا جعفری معتقد بودند که حتی واژه "کلام" ساخته اهل بیت و اصحاب ایشان بوده است.

آنچه در تاریخ اتفاق افتاد می بینیم که از ابتدا دو رویکرد به علم کلام در بین اصحاب اهل بیت شکل گرفت. این را میشود هم از بستر تاریخ شناسایی کرد و هم از خود روایات اهل بیت. تفاوت این دو جریان در ابتدا بسیار محدود است اما هرچه زمان میگذرد بخصوص بعد عصر معصومین مدام فاصله و تفاوت پررنگ تر میشود.

در یک رویکرد کلامی بسیاری از فقیه محدثان ما براین باورند که اندیشه های کلامی و اعتقادی در درون معارف قران و سنت وجود دارد و ما برای دستیابی به این معارف نیازمند چیز دیگری نیستیم. همانطور که در استنباط احکام شرعی نیازمند اجتهاد هستیم در عقاید نیز با تکیه صرف بر منابع دینی باید اجتهاد کنیم.

اگر میخواهیم در حوزه عقاید کاری عقلانی کنیم خوب اینکار توسط اهل بیت انجام شده است و نیازی نداریم که به منابع معرفتی سایر نحل و مکاتب رجوع کنیم و از آنها برای تبیین معارف خود استفاده کنیم. در نتیجه ما باید صرفاً با استفاده از معارف قرآن و اهل بیت به تبیین معارف خود پردازیم. این دسته را محدث - متکلم می نامیم.

ابان بن تغلب، عبد الله ابی یغفور محمد بن مسلم و خاندان زراره در دسته اول قرار میگیرند.

گروه دوم که شخصیت هایی مانند هشام بن حکم و مومن طاق در این گروه جای می گیرند، این دسته بر این باورند که گوهر و جوهره معارف در دست اهل بیت و معارف ایشان هستند و باید از ایشان گرفته شود. تفاوتی که این گروه دارند این است که معتقدند زمانی که با جریانات و مکاتب رقیب مواجه میشویم ناچار هستیم که به جای استناد مستقیم به اهل بیت از اصولی عام تر که مورد قبول آن ها باشد استفاده کنیم.

این دو دسته در اهل سنت نیز با تفاوت هایی وجود دارد که به اهل حدیث و معتزله در تاریخ معروف هستند.

به قرن ۴ و ۵ که می رسیم دو مدرسه منحاژ کلامی در تشیع کاملاً شکل می گیرد. از یک سو مدرسه بغداد با پیشتازی نوبختیان، شیخ مفید، سید مرتضی و شیخ طوسی وجود داشته است و از سویی دیگر مدرسه قم با محوریت احمد عیسی اشعری، مرحوم کلینی و شیخ صدوق.

در این زمان دیگر تفاوت های کلامی بین دو جریان کاملاً برجسته و روشن شده است. سه تفاوت بین این دو جریان کلامی قابل ذکر است.

تفاوت اول: مدرسه بغداد معتقد بود برای گفت و گوی با جریانات رقیب ناگزیر به استفاده از دستگاه مفهومی - زبانی مشترک و عامی هستیم و لذا باید از اصطلاحات مستقل بهره برد. مدرسه قم اما مصر بر این است که از اصطلاحات بیگانه و خارج از سنت استفاده نکند. مقایسه کتاب اعتقادات شیخ صدوق و رسائل و مدخل علم کلام

شیخ طوسی این تمایز را به خوبی نشان میدهد.
مركز آموزش و پژوهش
کلام و معارف اهل بیت
علیهم السلام

تفاوت دوم: محدثان معتقد بودند رجوع ما به منابع معرفتی مثل عقل به دلیل تایید و دعوت وحی به عقل می باشد لذا منبع اصلی ما در معرفت وحی و نقل می باشد. متکلمان نظری اما از بغداد به بعد عقل را مستقلاً منبع معرفتی برای فهم معارف می دانستند و معتقد بودند هیچ منبع دیگری وجود ندارد و رجوع به نقل را نیز ذیل عقل تفسیر می کردند.

تفاوت سوم: تفاوت بعدی نوع مسئله ها و محتوا هایی هست که در بین این دو جریان مطرح شده است. محدثان در دستگاه فکری خود اولویت را به کتاب و سنت می دهند و مطابق منابع معرفتی درونی به ساختن عقاید دینی می پردازند و شبهات و مباحث کلامی مکاتب رقیب در اولویت آنان نبوده است. شیخ کلینی در مقدمه الکافی خود به این امر تصریح میکند. محدثان ما در تبویب و طرح مباحث کاملاً نگاهشان به داده هایی درونی است.

متکلمان اما بالعکس به دلیل اینکه نقطه عزیمت خود را پاسخگویی به مباحث جریانات رقیب می دانند ناگزیر هستند که با دستگاه مفهومی عام تری از دستگاه مفهومی مختص امامیه به تعامل با سایر مکاتب رقیب (اعم از درون دینی و برون دینی) بپردازند.

رئیس انجمن کلام حوزه در بخش دوم فرمایشات خود به آسیب شناسی دانش کلام پرداخت.

ایشان بیان فرمودند: عدم روزآمد شدن مباحث حدیثی (کلام حدیثی) منجر به عدم شکل گیری زبان مشترک میان معضلات و شبهات روز با میراث حدیثی شده است. اوج این معضل را می توان در شکل گیری جریان اخباری گری مشاهده نمود.

کلامی که قرار است حافظ هویت امامیه در برابر جریانات مختلف باشد، نمیتواند روزآمد نشود. هرچه به سمت جلو تر آمدیم کلام حدیثی در حوزه های تشیع به دلیل همین ناکارآمدی ناشی بروزنشدن، کمرنگ تر شد و کلام نظری پررنگ تر و رایج تر گردید.

از سوی دیگر گسترش کلام نظری - که معتقد به استفاده دانش کلام از سایر علوم بروز میابد - در برخی جاها به حدی افراطی شده است که عملاً منجر به ظهور نوعی اعتزال در تشیع امامیه شده است.

به جرات می توان ادعا کرد فاصله میان ادبیات کلام نظری و ترمینولوژی منابع حدیثی به قدری زیاد است که اگر فردی فقط بر دانش های عقلی حوزه مسلط باشد هفتاد درصد مفاهیم حدیثی را نمی تواند فهم کند.

آسیب بعدی این است که کلام ما به دلیل رقابت با جریانات برون دینی عملاً یک کلام برون امامیه می باشد و تنها به درد پاسخ به شبهات می خورد و در عرصه فهم خود معارف امامیه بدون در نظر داشتن شبهات چندان کارآمد نیست و در این زمینه ما نه منبع مدون شده ای داریم و نه دوره آموزش مناسبی!

آسیب بعدی زبان تخصصی و نخبگانی دانش کلام می باشد که باعث شده است توده مردم از این مباحث که مربوط عقاید دینی آنهاست محروم شوند. البته زبان نخبگانی در جای خود لازم است منتها باید در کنار مباحث تخصصی مفاهیم اصلی را با زبانی ساده و قابل فهم برای توده مردم بازسازی کرد.

آسیب مهم بعدی تعطیل شدن اجتهاد در علم کلام است. این امر باعث شده است افرادی که شایستگی علمی لازم را ندارند در اصول دین و عقاید اظهار نظرهای غیر علمی بکنند. مایه شگفتی است که اظهار نظرهای فقهی حتما به پشتوانه اجتهاد فقهی و محرز شدن آن صورت میگیرد حال آنکه احکام فقهی فروع دین ما هستند پس به طریق اولی اظهار نظر در علم کلام و عقاید نیاز به اجتهاد و صلاحیت محرز علمی دارد.

حجه الاسلام استاد دکتر سبحانی تنها راهکار برای برطرف کردن این مشکلات در دانش کلام را جمع بین دستاورد های هردو جریان کلامی امامیه معرفی کردند.

در پایان نشست حضرت استاد به پرسش های حضار پاسخ دادند.

لازم به ذکر است نشست های دوهفتگی کلام و معارف اهل بیت ؛ موسسه علمی پژوهشی کلامنا برگزار میگردد .

جهت دسترسی به صوت و متن و اطلاعات بیشتر به آدرس: https://eitaa.com/kalamona_ir

موسسه کلامنا _ در ایتا مراجعه نمایید .

مرکز آموزش و پژوهش
کلام و معارف اهل بیت
علیهم السلام